

แนวคิดและยุทธวิธีในการพัฒนาสตรีภาคเกษตรกรรม

1. สภาพความเป็นมาของสตรีภาคเกษตรกรรม

สังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ ทั้งโครงสร้าง และลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมตลอดจนระบบความเชื่อและค่านิยมซึ่งมองเห็นได้ไม่ชัด ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ สังคมไทย มีลักษณะเป็นสังคมประเพณีซึ่งโครงสร้างของสังคมประกอบด้วย 2 ชั้นชั้นใหญ่ๆ ความสิทธิทางการเมืองและอาชีพ คือชนชั้นปกครอง ได้แก่ เจ้านายและขุนนางข้าราชการ และชนชั้นผู้ถูกปกครอง ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวนอยู่ตามหมู่บ้านในชนบท เนื่องจากชนชั้นผู้นำในเมืองได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย และวัฒนธรรมต่างชาติอื่นๆ มากกว่าราษฎรสามัญโดยทั่วไป วิถีชีวิตของชนชั้นสูงจึงแตกต่างจากวิถีของชาวบ้านหลายประการ

ในระบบสังคมและวัฒนธรรมของไทยจะกำหนดให้สตรีที่เป็นชนชั้นสูง และสามัญชน มีหน้าที่ดูแลกิจการงานบ้าน และเลี้ยงดูลูกเหมือนกัน แต่สตรีสามัญชนมีบทบาททางเศรษฐกิจมากกว่าสตรีชั้นปกครอง สตรีในวังและสตรีที่มาจากครอบครัวข้าราชการ เพราะสตรีในชั้นสูงเหล่านี้ไม่ต้องการรับภาระในการเลี้ยงดูครอบครัว บทบาทจึงจำกัดอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ดูแลกิจการงานบ้าน คอยปรนนิบัติสามี อบรมสั่งสอนบุตรธิดา และคอยคุมข้าทาสบริวาร นิโกลาส์ แชร်เวส์ ทูคฝรั่งเศษ ในสมัยพระนารายณ์ได้บันทึกชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันของหญิงไทยสมัยนั้นตอนหนึ่งว่า

"หญิงผู้มีฐานะดีนำคนอยู่ในบ้านเรือนของตน เพื่ออ่านวยความผาสุกแก่สมาชิกในครัวเรือน บงการให้ทำอาหารการกิน หรือลงมือปรุงอาหารให้ตนเองและสามีบริโกลและใช้เวลาที่เหลือมักสะทิงศรีงไหมทอ ไหมเงินและไหมธรรมดา....." (แชร်เวส์, นิโกลาส์ในสันติ. ท. โกลมบุตร (แปล), 2506 : 118)

ส่วนสตรีในครอบครัวเกษตรกรรม นอกจากมีหน้าที่รับผิดชอบงานบ้านและเลี้ยงดูลูกแล้ว มักจะต้องช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ในการประกอบอาชีพของผู้ชายโดยการออกหาไร่ไถนาและปลูกผักสวนครัว ตกปลาหาผักมากินหรือขายเป็นรายได้ ผู้หญิงไทยในชนบทต้อง

ร่วมกับผู้ชายทำงานค้าขายต่างๆ เพื่อช่วยในการดำรงชีพของครอบครัว

ตั้งแต่เริ่มมาสตรีไทยทั้งในเมืองและในชนบทมีอิทธิพลในครอบครัวมาก มีอำนาจเต็มในการจัดการภายในบ้าน ตลอดจนเก็บออมทรัพย์สิน มีสิทธิ์จับจ่ายซื้อข้าวของโดยสามีไม่ต้องรู้เห็นด้วย ดังที่บลองชาร์คได้กล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า

"หญิงในชนบทมีบทบาทสำคัญเท่าสามีทุกอย่าง แม้แต่การปกครองหมู่บ้านเธออาจไปเป็นตัวแทนสามีในการพบปะหม่อมขุนบริหาร เมื่อสามีไม่ว่างและเธออาจเป็นผู้จัดการเรื่องการซื้อขายของจากตลาด โดยเฉพาะการขายผลิตภัณฑ์ในไร่มาเป็นรายได้สำคัญของครอบครัว เธอไม่เพียงแต่เป็นผู้จัดการ การใช้จ่ายในบ้านเท่านั้น แต่เป็นผู้ถือกระเป๋าเงินด้วย ถ้าเธอไม่อาจคุมการใช้จ่ายและรายได้ของครอบครัว เธอก็มีสิทธิ์มีเสียงในการตัดสินใจเพื่อประโยชน์ของครอบครัว" (Blanchard, Wendell 1958)

ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเป็นเครื่องกำหนดแนวทางในการพัฒนาประเทศ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ผลของการใช้แผนพัฒนาเป็นตัวกำกับในการเร่งรัดพัฒนาประเทศ มีส่วนสำคัญในการทำให้รายได้ต่อหัวต่อปีของประเทศเพิ่มขึ้นตามเป้าหมาย แต่การกระจายรายได้ระหว่างภาคและบุคคลกลุ่มต่างๆ กลับมีช่องว่างมากขึ้น เพราะว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับ 1 - 4 ของไทยให้ความสำคัญกับการเพิ่มรายได้ประชาชาติมากกว่าการกระจายรายได้และบริการเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม การเปลี่ยนแปลงแผนการ ดำเนินชีวิตที่ทันสมัยตามแบบวัฒนธรรมตะวันตกได้ก่อให้เกิดความคาดหวังในชีวิตซึ่งไม่สามารถจะสนองได้ ประกอบกับภาวะชะงักงันทางเศรษฐกิจในประเทศในช่วงปี 2515 - 2517 ทำให้ครอบครัวส่วนใหญ่ในช่วงสิบปีหลังมีรายได้ไม่พอรายจ่าย สตรีจำนวนมากทั้งในเมืองและชนบทจึงต้องออกไปทำงานหารายได้มาช่วยครอบครัวนอกเหนือจากงานรับนิคมของงานบ้าน (รายงานการศึกษาเพื่อการจัดทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาว 2526 : 3-17, 18)

การเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราและการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันทำให้สตรีในภาคการเกษตรของไทยต้องรับภาระในการหาเลี้ยงครอบครัวมากขึ้นกว่าเดิม ในระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพ สตรีมีบทบาทสำคัญในการผลิตสำหรับใช้ในครัวเรือน เคียงบ่าเคียงไหล่กับบุรุษเมื่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปเป็นระบบเศรษฐกิจแบบตลาด สตรีก็ยังคงมีบทบาทสำคัญในการผลิตอยู่

พิงทิส กุลยพัชร (1985) พบว่าสตรีมีส่วนร่วมในการทำงาน 65% การปลูกพืช 5% การทำพืชสวน 50% ปลูกผัก 95% การทำหมอนไหม การเก็บรักษาและแปรรูปอาหาร 90% การเลี้ยงสัตว์ 50% การประมง 90% การจัดการไร่นา 70% อย่างไรก็ตามในการทำเกษตรที่ใช้เทคโนโลยีสูงชันและใช้ทุนมากขึ้น ผู้ชายเป็นฝ่ายได้รับโอกาสเป็นส่วนใหญ่

การพัฒนาซึ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลักและให้ความสำคัญกับภาคอุตสาหกรรมมากกว่าชนบทเป็นประโยชน์ต่อสตรีในเมืองมากกว่าชนบท สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนโอกาสทางการศึกษาที่ดีกว่า ทำให้สตรีชั้นสูงและชั้นกลางในเมือง ซึ่งคอยอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนได้ก้าวออกมามีบทบาททางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองมากขึ้น แม้ว่าสตรีในเมืองมีการเพิ่มขึ้น แต่ก็ส่งผลให้พวกเธอมีสถานภาพสูงขึ้นด้วย การพัฒนาที่ไม่สม่ำเสมอกลับมีผลในทางลบต่อสตรีในครอบครัวเกษตรกร การที่สตรีในชนบทซึ่งเคยมีบทบาทสำคัญในการผลิตสำหรับใช้ในครัวเรือนไม่สามารถช่วยเศรษฐกิจของครอบครัวเหมือนดังที่เคยเป็นมา มีผลให้สถานภาพในครอบครัวและในชุมชนของพวกเธอตกต่ำลง

สภาพที่กล่าวมาเป็นความเปลี่ยนแปลงสถานภาพบทบาทสตรี ที่ผ่านมาเพื่อจะพิจารณาถึงจุดที่ว่าสตรีคือใคร มีความมุ่งหวังอะไรในชีวิตและควรจะมีพัฒนาการต่อไปอย่างไร สิ่งที่เราควรนำมาพิจารณาคือแนวคิดทางทฤษฎีต่างๆ ในเรื่องของสตรี

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสตรี

ทฤษฎีสตรีศึกษาก็เช่นเดียวกับทฤษฎีในสาขาอื่นๆ ทางสังคมศาสตร์ที่มีความหลากหลาย เนื่องจากจุดยืนทางอุดมการณ์ แนวคิด วิธีการศึกษาและจุดเน้นในการศึกษา ปัจจุบันนี้การสร้างเครื่องมือทางทฤษฎีสำหรับสตรีศึกษา อาจกล่าวได้ว่ายังอยู่ในระยะเริ่มต้นเท่านั้น อย่างไรก็ตามก็มิได้หมายความว่าผู้พยายามจัดหมวดหมู่กรอบความคิดทางทฤษฎีศึกษาเกี่ยวกับสตรี ดังเช่น กนลา สุขพานิช-ชันขปราย และ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว (2527 : 28-42) ได้จำแนกทฤษฎีโดยพิจารณาจากตัวแปรด้านอุดมการณ์ ทศนคติเกี่ยวกับบ่อเกิดของการกดขี่ทางเพศ แนวทางการต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเสมอภาคของสตรี แล้วจึงแบ่งทฤษฎีที่ศึกษาเกี่ยวกับสตรีเป็น 3 แนวทางที่สำคัญ คือ แนวทางสังคมนิยม (Socialist Feminism.) แนวทางหัวรุนแรง (Radical Feminism) แนวทางเสรีนิยม (Liberal Feminism) ส่วน จีรกี กิ่งศภทิพย์ และ สุชีลา คันชยันน์ (ในอมรา พงศาพิชญ์, บรรณาธิการ 2529 : 41) นั้น

มีความเห็นว่า ทั้ง 3 แนวทางที่กล่าวมานั้น อาจารย์อยู่ในกลุ่มเดียวกันและมีแนวทางที่สี่คือ แนวทางสตรีนิยมเชิงวัฒนธรรม (Cultural Feminism) โดยที่ 3 แนวทางแรกนั้นมีทัศนะร่วมกันว่า ความแตกต่างระหว่างหญิงและชายเป็นสิ่งที่สังคมกำหนดขึ้น เป็นส่วนใหญ่ และความแตกต่างนี้เองเป็นที่มาของสภาพที่เสียเปรียบของผู้หญิง ดังนั้นสังคมที่หญิงและชายจะมีความเสมอภาคในฐานะมนุษย์ด้วยกันนั้น จะต้องไม่ให้ความสำคัญต่อการยึดถือเพศ เป็นเครื่องกำหนดฐานะและคุณสมบัติสมาชิกของสังคม อย่างไรก็ตามทั้ง 3 แนวทางก็มีข้อแตกต่างกันในประเด็นที่ว่าสังคมดังกล่าวนี้จะมีคุณสมบัติอย่างไร จะเปลี่ยนแปลงไปจากที่อยู่มากน้อยเพียงใด ส่วนแนวทางที่ 4 มีทัศนะที่แตกต่างไปจาก 3 แนวทางดังกล่าว โดยมุ่งสร้างจิตสำนึกร่วมของผู้หญิง โดยตระหนักถึงรูปแบบและระดับของการกดขี่ทางเพศที่สตรีแต่ละชนชั้นประสบอยู่ และไม่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชาย โดยแยกออกจากสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมือง

สำหรับสาระสำคัญของทฤษฎีเกี่ยวกับสตรีสามารถสรุปย่อแนวความคิดแต่ละแนวทางได้ ดังนี้คือ

ก. แนวทางสังคมนิยม (Socialist Feminism)

แนวความคิดเกี่ยวกับบ่อเกิดของความไม่เสมอภาคทางเพศตามทฤษฎีสังคมนิยมได้อธิบายว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดสำคัญในการสร้างความไม่เสมอภาคทางเพศ โดยได้ชี้ให้เห็นว่าการกดขี่และเอารัดเอาเปรียบสตรีเกิดจากสถาบันทรัพย์สิน ส่วนบุคคล สถาบันครอบครัว ระบบชนชั้นของโครงสร้างทางสังคมและอุดมการณ์เหยียดเพศต่างๆ ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ได้บั่นทอนสิทธิเสมอภาคของสตรีและยังทำให้สภาพที่ด้อยกว่าของประชากรสตรีในสังคมยิ่งยงต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากสถาบันต่างๆ เหล่านี้มีลักษณะเป็นส่วนประกอบของระบบทุนนิยมนั่นเอง

นักสังคมนิยมที่สนใจศึกษามหาสตรีเชื่อว่า ในสังคมบุพกาล ได้เปิดโอกาสให้สตรีมีบทบาทเป็นผู้นำทั้งทางสังคมและทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เนื่องจากเป็นสังคมที่แรงงานของสตรีมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะผู้ชายต้องจากบ้านไปไกลเป็นระยะเวลาต่างๆ เพื่อล่าสัตว์ หาอาหาร หรือไปทำสงคราม นอกจากนี้การล่าสัตว์เป็นอาหาร เพื่อยังชีพของบุรุษยังเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับปัจจัยที่นอกเหนือการควบคุมอีกหลายประการ ดังนั้นอาหารหลักของชุมชนจึงได้แก่อาหารประเภทพืชผัก และสัตว์เลี้ยงที่สตรีเป็นผู้เพาะปลูกและเลี้ยงไว้

ดังนั้นนักสังคมนิยมจึงได้วิจารณ์ความเชื่อของนักวิชาการบางคนที่ว่า สตรีถูกกดขี่เพราะความแตกต่างทางเพศนั้นว่าไม่น่าจะถูกกดขี่ทั้งหมด เพราะอันที่จริงแล้วสตรีในสังคมก็เริ่มมีความเป็นอิสระ เพราะได้อุทิศร่างกายเข้าร่วมในการหาเลี้ยงชีพอย่างเท่าเทียมกับบุรุษ จึงทำให้สตรีได้รับการยอมรับนับถือจากฝ่ายบุรุษด้วย

ในปี ค.ศ. 1861 บัคโอเพน นักนิเวศศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ชาวสวิส ได้เสนอผลการศึกษาเกี่ยวกับประวัติครอบครัวของมนุษย์ว่า ในสังคมครึ่งบุพกาลมนุษย์มิได้ใช้ชีวิตในระบบครอบครัวแบบตัวเดียวเมียเดียว จึงไม่มีทางรู้ได้อย่างแน่นอนว่าใครเป็นบิดาของบุตรที่เกิดมาก ดังนั้นจึงต้องใช้วิธีการสืบสายโลหิตโดยใช้สิทธิของมารดาเป็นหลักสำคัญ ดังนั้นในช่วงเวลาก่อนประวัติศาสตร์นี้ สตรีจึงได้รับการยกย่องและเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง ต่อมาเนื่องจากพัฒนาการทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการเลี้ยงชีพจากการล่าสัตว์มาเป็นการทำกสิกรรมที่เป็นหลักแหล่ง เริ่มมีการเก็บสะสมอาหารไว้เป็นเสบียงเพื่อแจกจ่ายหรือแลกเปลี่ยนสิ่งของอื่น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ทำให้สตรีต้องสูญเสียสถานภาพและความเสมอภาคในบทบาทลง และเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการแตกสลายของสังคมที่สืบทอดเชื้อสายทางด้านมารดาด้วย เกิดเป็นสังคมที่มีการแบ่งชนชั้นโดยมีบิดาเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในสถาบันครอบครัว แม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปแต่แรงงานหลักภายในครอบครัวก็ยังคงเป็นภาระของสตรีอยู่นั่นเอง ทั้งนี้เพราะได้มีการนำเอาความแตกต่างระหว่างเพศมาเป็นเครื่องกำหนดบทบาทและสถานภาพของสตรีในสังคม ดังที่ มาร์กาเร็ต เบนสตัน (Margaret Benston) ได้ชี้ให้เห็นว่า ในสังคมที่ให้ความสำคัญคือเงินตรา สตรีเป็นผู้ที่ทำงานนอกระบบเงินตรา ทั้งนี้เพราะงานและความรับผิดชอบของสตรี ภายในบ้านถูกตีราคาว่าปราศจากคุณค่าและมีใช้การทำงานอย่างแท้จริง เช่นเดียวกันในกรณีที่สตรีต้องประกอบอาชีพนอกบ้านเพื่อหารายได้ในการยังชีพและหาเลี้ยงครอบครัว ส่วนใหญ่แล้วสตรีจะมีบทบาทเป็นเพียงแรงงานสำรองที่จะถูกจ้างงานเมื่อเกิดความจำเป็นในด้านการแสวงหาแรงงาน และอาจถูกไล่ออกจากงานเมื่อความจำเป็นดังกล่าวหมดไป โดยที่สตรีเหล่านี้ไม่มีสิทธิร้องเรียนเพื่อขอความเป็นธรรมแต่อย่างใด

นักสังคมนิยมได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางแก้ไขความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมและทางเพศ โดยเสนอว่า การกดขี่ทางชนชั้นทางเชื้อชาติ และทางเพศ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างซับซ้อน โดยที่สถาบันทรัพย์สินส่วนบุคคลและการแบ่งชนชั้นทางสังคมเป็น

บ่อเกิดของการก่อกำเนิดสตรีและยังนับเป็นปัจจัยสำคัญของระบบทุนนิยม เพราะฉะนั้นแนวทางที่จะช่วยปลดปล่อยสตรีและสร้างความเสมอภาคทางเพศให้เกิดขึ้นได้ต้องใช้วิธีการ "ปฏิวัติสังคมนิยม" (Socialist Revolution) นั่นคือ จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมทั้งระบบ รวมทั้งอุดมการณ์และทัศนคติของสมาชิกสังคมนิยม กล่าวคือความเสมอภาคจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและทัศนคติเกี่ยวกับบทบาททางสังคมและทางครอบครัวของสตรีด้วย ซึ่งหมายถึงว่าต้องผลักดันให้มีการสร้างค่านิยมใหม่ในการทำงาน โดยให้ถือว่าเป็นความรับผิดชอบร่วมกันระหว่างพ่อ-แม่-ลูก มิใช่ภาระของแม่แต่เพียงผู้เดียวดังเช่นในกาลก่อน เพราะมีเช่นนั้นแล้วสตรีที่ทำงานนอกบ้านก็จะต้องเผชิญกับภาระและความรับผิดชอบที่หนักเป็นสองเท่าคือ ต้องทำงานบ้านและประกอบอาชีพนอกบ้านเพื่อหาเลี้ยงชีพด้วยในขณะเดียวกัน

ผู้ที่ต่อสู้เพื่อความเสมอภาคระหว่างเพศที่ยึดมั่นแนวทางสังคมนิยมเชื่อมั่นว่าการปลดปล่อยสตรีเพศไม่อาจเป็นจริงขึ้นได้ภายใต้สังคมนิยมที่เป็นอยู่ แต่การต่อสู้เพื่อล้มล้างระบบเพศนิยมเป็นเพียงส่วนหนึ่งและต้องขึ้นต่อการต่อสู้เพื่อล้มล้างระบบทุนนิยมและเนื่องจากปัญหาผู้หญิงเป็นปัญหาเฉพาะ ดังนั้นจึงต้องตั้งหน่วยงานพิเศษเพื่อดูแลเรื่องผู้หญิงภายในขบวนการทั่วไปของสังคมนิยม การเคลื่อนไหวของผู้หญิงจะไม่เป็นเอกเทศทั้งในค่านิยมอุดมการณ์และค่านองค์กร แนวทางนี้เห็นด้วยกับการวิเคราะห์สภาพของผู้หญิงแบบมาร์กซิสต์โดยไม่แก้ไข ยอมรับการนำของผู้ชายในขบวนการสตรีนักสังคมนิยมจะมองตนเองเป็นแนวหน้าที่มีภารกิจในการให้การศึกษแก่ผู้หญิง เพื่อยกระดับจิตสำนึกของผู้หญิงให้ทัดเทียมกับชาย (อมรสิริ สันต์สุรวิฑูรย์ และ จีรติ ทิงสภทิพย์ 2526 : 25-26)

ข. แนวทาง "หัวรุนแรง" (Radical Feminism)

การศึกษามบทของสตรีทฤษฎีความรุนแรงนิยมมีความเชื่อในความแตกต่างทางเพศเป็นตัวกำหนดการแบ่งชนชั้นทางสังคมที่มีผลทำให้สตรีต้องมีสถานะทางสังคมที่ต่ำกว่าและถูกกีดกันมิให้เข้ามามีบทบาทและมีโอกาสในการสร้างวัฒนธรรม เช่นเดียวกับบุรุษ ชulamith ไฟร์สโตน (Shulamith Firestone) นักทฤษฎีความรุนแรงนิยมในการศึกษามบทของสตรีได้ชี้ให้เห็นว่า ระบบการแบ่งชนชั้นทางสังคมโดยถือความแตกต่างทางเพศเป็นหลักเกณฑ์นั้นมีบ่อเกิดมาจากสภาพทางชีววิทยาที่แตกต่างกันระหว่างชาย-หญิง ที่สำคัญคือความสามารถในการสืบพันธุ์ ซึ่งเป็นความแตกต่างด้านกายภาพ สตรี

ต้องตกอยู่ในสถานะที่เสียเปรียบและถูกเอาเปรียบตลอดมา ครามจนได้มีการคิดค้น ยาคุมกำเนิดซึ่งช่วยให้สตรีสามารถควบคุมการมีบุตรและกำหนดชะตาชีวิตของตนได้ดีขึ้น นอกจากนี้การที่สตรีส่วนใหญ่มีสภาพร่างกายที่อ่อนแอ บอบบาง ยากที่จะป้องกันตนเองได้ โดยเฉพาะในสังคมที่มีการต่อสู้โดยใช้กำลังเช่นในสังคมกึ่งเคมีสตรีจึงต้องพึ่งพาการปกป้องคุ้มครองจากบุรุษ และยอมรับใช้ปรนนิบัติบุรุษเพื่อที่ตนและลูกหลานจะสามารถดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้ ดังนั้นระบบครอบครัวที่ให้ความสำคัญต่อสภาพทางชีววิทยาจึงได้สร้างให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการใช้อำนาจกันในหมู่สมาชิกของครอบครัว โดยเฉพาะความแตกต่างทางธรรมชาติในการให้กำเนิดบุตร ให้นำไปสู่หลักการการแบ่งงานกันทำและกลายเป็นบ่อเกิดของระบบชนชั้นในที่สุด และจากการที่สังคมในโลกเป็นจำนวนมากทั้งในอดีตและปัจจุบันที่ได้ให้ความสำคัญต่อการสืบสายโลหิตทางบิดา ซึ่งกลายมาเป็นกลไกสำคัญในการกตีสตรีได้อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ บุรุษสามารถใช้สถาบันครอบครัว สถาบันการสมรส และสถาบันศาสนา เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้สตรีตกเป็นเบี้ยล่างได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การที่จะปลดปล่อยสตรีให้หลุดพ้นจากความไม่เสมอภาคทางเพศและสถาบันการกตีสตรีต่างๆ เหล่านี้ได้ นั้น แนวทาง "หัวรุนแรง" เห็นพ้องกับแนวทางสังคมนิยมว่าต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองชั้นมูลฐาน (จิริค คิงส์คีย์ และ สุธิลลา คันชยันท์, ในอมรา พงศาพิชญ์, บรรณาธิการ 2529 : 41) สำหรับข้อแตกต่างก็คือ ในขณะที่ผู้หญิงสังคมนิยมเห็นความสำคัญของสงครามระหว่างชนชั้น แก่กลุ่มผู้หญิงหัวรุนแรงต้องการ เน้นความสำคัญของสงครามระหว่างเพศ ซึ่งหมายความว่าขบวนการปฏิวัติของผู้หญิงจะต้องเป็นเอกเทศแสวงหาหนทางและวิธีปลดปล่อยของตนเองจากโครงสร้างสังคมที่ให้ชายเป็นใหญ่ ปฏิเสธโครงสร้างการรวมตัวแบบทางการและรวมศูนย์ ไม่อวดอ้างว่ามีทฤษฎีที่ตายตัว วิธีการทำงานของกลุ่มเหล่านี้มีทั้งแก่การผูกคูกันในกลุ่มเล็กๆ เพื่อสร้างจิตสำนึก เคลื่อนไหวผลักดันให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาเฉพาะด้านต่างๆ จนถึงรูปแบบการเคลื่อนไหวที่ไม่อยู่ในแบบแผน (อมรสิริ สันต์สุวิฑูล และ จิริค คิงส์คีย์ 2526 : 26)

ค. แนวทางเสรีนิยม

นักทฤษฎีเสรีนิยมที่ศึกษาบทบาทสตรีนั้นมีความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญว่ามนุษย์ทุกผู้ทุกคนถูกสร้างขึ้นมาให้มีความเท่าเทียมกัน ดังนั้นจึงควรได้รับโอกาสที่เท่าเทียมกันด้วย แต่เนื่องจากสตรี เป็นกลุ่มที่ถูกกีดกันจากโอกาสเท่าเทียมกันมากที่สุด ดังนั้นจึงได้เรียกร้อง

ให้มีการนำเอาหลักการของความเสมอภาคเข้ามาใช้ปฏิบัติกับกลุ่มสตรีด้วยกัน นักเสรีนิยมกลุ่มนี้มีความเชื่อในทฤษฎีของ ชูลามิท ไฟร์สโตน (Shulamith Firestone) เกี่ยวกับอิทธิพลด้านชีววิทยา ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของทฤษฎีความรุนแรงนิยมในการศึกษาเกี่ยวกับสตรี ต่างกันที่การให้น้ำหนักความสำคัญของข้ออ้างนี้เท่านั้นคือ ทฤษฎีเสรีนิยม เชื่อว่าแต่เดิมสตรีถูกกำหนดให้มีบทบาทและความรับผิดชอบที่สอดคล้องกับสภาพทางชีววิทยาระหว่างเพศ คือ การเป็นผู้ให้กำเนิดและการเลี้ยงดูเด็ก ต่อมาแม้ว่าจะได้มีการคิดค้นยาคุมกำเนิด การจัดตั้งสถานรับเลี้ยงเด็กและโรงเรียนขึ้นมา แต่การแบ่งงานระหว่างสตรีและบุรุษซึ่งที่กล่าวมานั้นก็ได้เป็นที่นิยมและยอมรับกันอย่างกว้างขวางจนพัฒนากลายเป็นวัฒนธรรมประจำสังคมไปในที่สุด ซึ่งเท่ากับเป็นการยอมรับว่าบทบาทของสตรีดังกล่าวเป็นสิ่งถูกต้องและไม่จำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงใดๆ อีก ทั้งนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าชนบทรวมนิยมประเพณี และวัฒนธรรมประจำสังคม ได้เข้ามามีบทบาทในการช่วยรักษาสถาบันการทางสังคมให้ดำรงอยู่ แม้ว่าความจำเป็นของบทบาทดังกล่าวจะหมดไปแล้วก็ตาม

เบตตี ฟรีดมัน (Betty Friedan) ได้ทำการวิเคราะห์สาเหตุของการกีดกันสตรีว่า มีสาเหตุจากระบบการ เรียนรู้การให้ข่าวสารและอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่สมาชิกของสังคมได้เรียนรู้ตั้งแต่วัยเด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ สตรีได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นกุลสตรี และสามารถแสวงหาความพอใจ ความสำเร็จในชีวิตได้จากความรับผิดชอบและภาระหน้าที่ในฐานะเมียและแม่ที่ดีเท่านั้น มิใช่แสวงหาความก้าวหน้าและความสำเร็จในชีวิตจากงานอาชีพนอกบ้าน แม้แนวความคิดของนักเสรีนิยมในกลุ่มนี้จะยอมรับสถาบันครอบครัวและความเป็นมารดา เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการปรับปรุงสถานภาพของสตรี แต่ก็มิได้โจมตีสถาบันเหล่านี้อย่างรุนแรงเช่นในทฤษฎีสังคมนิยมและทฤษฎีความรุนแรงนิยม นักเสรีนิยมเชื่อว่าลัทธิเหยียดเพศเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมเพราะเป็นเครื่องกีดขวางและบั่นทอนสังคมมิให้มีโอกาสที่จะนำเอาความรู้ความสามารถของสตรีซึ่งเป็นสมาชิกส่วนมากของสังคมออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้ ทั้งนี้ลัทธิเหยียดเพศจึงไม่มีประโยชน์ไม่ว่ากับผู้ชาย ลัทธิเหยียดเพศเป็นลัทธิที่ถือกำเนิดมาจากการอบรมทางสังคมที่ผิดพลาดเกี่ยวกับความแตกต่างทางเพศ และการชักลัทธิเหยียดเพศให้หมดสิ้นไป จะก่อประโยชน์ให้กับบุรุษ เช่นเดียวกับสตรี กล่าวคือบุรุษก็จะได้รับการปลดปล่อยไปพร้อมๆ กันนั่นเอง

สำหรับแนวทางแก้ไขความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมและทางเพศนั้น แนวทางเสรีนิยมเห็นว่า ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองพื้นฐานของสังคมทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย (จิรติ ทิงศภัทย์ และ สุชีลา ตันชัยนันท์, ใน อมรา พงศาพิชญ์, บรรณาธิการ 2529 : 41) โดยที่แนวทางและยุทธวิธีในการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมและเพื่อปลดปล่อยสตรีความทฤษฎีเสรีนิยมนั้น อาศัยการปฏิรูปโดยปรับปรุงระบบการศึกษาทัศนคติทางเพศภายในระบบสังคม เป้าหมายของการแก้ไขปัญหานี้เพื่อที่จะให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในสังคมอย่างกว้างขวางโดยไม่เสียหายต่อการเป็นภรรยาและมารดาที่ดี จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวทางเสรีนิยมไม่มีเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของสังคมปัจจุบันตลอดจนไม่ต้องการ ขจัดระบบครอบครัวที่ผู้ชายเป็นใหญ่ให้หมดไป

ง. แนวทางสตรีนิยมเชิงวัฒนธรรม (Cultural Feminism)

จิรติ ทิงศภัทย์ และ สุชีลา ตันชัยนันท์ (ใน อมรา พงศาพิชญ์, บรรณาธิการ 2529 : 42) ได้กล่าวถึงโดยสังเขปว่า แนวทางนี้มีทัศนะว่า คุณสมบัติของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษยชาติ เป็นแนวการศึกษาที่มุ่งค้นคว้าเกี่ยวกับการสร้างสรรค์วัฒนธรรมของผู้หญิงที่เป็นเอกเทศ ไม่เน้นการเสนอแนวทางเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่งโดยชัดเจน

แนวทางนี้ไม่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชาย โดยโคกเกี่ยวจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในค่านิยมเศรษฐกิจการเมือง ปัญหาของแนวทางนี้จึงอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะสร้างจิตสำนึกร่วมของผู้หญิงโดยครอบคลุมถึงรูปแบบและระดับของการกีดกันทางเพศที่ผู้หญิงในแต่ละชนชั้นประสบอยู่แตกต่างกันไป (อมรสิริ สัมผัสสุรติกุล และ จิรติ ทิงศภัทย์ 2526 : 26)

การแบ่งแยกประเภททฤษฎีที่ศึกษาเกี่ยวกับสตรีทฤษฎีแนวทางข้างต้นดังกล่าวนี้ยังไม่สามารถอ้างได้ว่า ได้รวบรวมการศึกษาเกี่ยวกับบทบาท ทัศนคติ เกี่ยวกับสตรี ปัญหาอันเกิดจากการกีดกันเอาเปรียบทางเพศ มารวมเข้าไว้ได้ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะบางทฤษฎีมีแนวทางการศึกษาที่คล้ายคลึงกันหรืออาจคาบเกี่ยวกันอยู่บ้างในบางประเด็น แต่ก็อาจมีอีกหลายประเด็นที่มีทัศนคติแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงได้เช่นกัน

ความพยายามจัดแนวทางการศึกษาที่หลากหลายให้เป็นหมวดหมู่ ช่วยให้เห็นภาพรวมทางเลือกทางทฤษฎีที่มีอยู่ในสตรีศึกษา จุดอ่อนการจักประเภทแนวคิดซึ่งเป็นปัญหาโดย

ทั่วไปไม่เฉพาะแต่ในเรื่องของแนวคิดเรื่องสตรีศึกษาก็คือ อาจทำให้เห็นภาพที่แบ่งแยกกัน
 อย่างตายตัว ความจริงนั้น ในทางปฏิบัติความพยายามแก้ไขปัญหาคือเฉพาะจุดภายในโครง
 สร้างที่เป็นอยู่ซึ่ง เป็นลักษณะปฏิรูปก็เป็นสิ่งจำเป็นและปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของ
 กระบวนการ เปลี่ยนแปลงสังคมส่วนรวมในระยะยาว แต่อีกด้านหนึ่งการมองปัญหาในระดับ
 โครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง และจิตสำนึกว่าเกี่ยวพันกันอย่างซับซ้อนก็สามารถอธิบาย
 ข้อจำกัดทางการแก้ปัญหาเฉพาะจุดและเสนอทางเลือกให้การดำรงชีวิตที่หลากหลายขึ้นอีก
 ประการหนึ่ง การปฏิบัติภายในขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อความเท่าเทียมกันระหว่างเพศก็มี
 ความพยายามที่จะประสานการวิเคราะห์ปัญหาของแนวทางต่างๆ อยู่พอสมควร รวมทั้งการยอมรับ
 รับในข้อเด่นและข้อด้อยของกรอบทางทฤษฎีแนวทางๆ ในการอธิบายปัญหาเฉพาะด้านเฉพาะ
 จุดที่หญิงประสบอยู่

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีสตรีศึกษาข้างต้นนี้ นับได้ว่าเป็นความพยายามจักแนวทาง
 การศึกษาที่ค่อนข้างจะหลากหลายให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อช่วยให้เห็นภาพรวม จึงเป็นประโยชน์
 คือการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสตรีให้เป็นระบบขึ้น และสามารถนำข้อมูลมาจัด
 กรอบแนวความคิดได้อย่างไม่สับสน

แนวทฤษฎีดังกล่าวแสดงถึงแนวคิดที่พยายามจะปลดปล่อยสตรีออกจากการถูกกดขี่
 ความไม่เสมอภาค โดยสภาพวัฒนธรรมสังคมและสภาพทางเศรษฐกิจในประเทศไทย สภาพ
 ของการกดขี่ตามที่กล่าวมามองไม่เห็นเด่นชัด เนื่องจากสภาพสังคมวัฒนธรรมของไทยกำหนด
 บทบาทให้สตรีและบุรุษแยกจากกันและยอมรับที่จะเกื้อกูลกันในตัว ความรู้สึกถึงความแตกต่าง
 อย่างรุนแรงจึงไม่มี ดังนั้นในส่วนของความจำเป็นที่กองพัฒนาสตรีจึงอยู่ในลักษณะของการ
 ปฏิรูประบบสังคมวัฒนธรรมตามแนวเสรีนิยม โดยใช้กิจกรรมโครงการพัฒนาสตรีเป็นเครื่องมือ
 ที่จะกล่อมเกล้าให้สตรีได้ปรับค่านิยมความเชื่อให้สอดคล้องกับสิ่งที่รัฐพึงประสงค์ การ
 พัฒนาสตรีในชนบทจึงใช้วิธีการพัฒนาให้สตรีได้เข้าร่วมกิจกรรมโครงการพัฒนาสตรี

เช่นเดียวกัน การวางแผนดำเนินการตามกิจกรรมพัฒนาสตรีต้องวางแผนให้ สอดคล้องกับสภาพของสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการปกครองที่เป็นอยู่ การกระตุ้นให้ สตรีเข้ามาร่วมในกิจกรรมพัฒนาสตรี เป็นสิ่งสำคัญ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาสถานภาพและบทบาทของสตรีในที่สุด หน่วยงานต่างๆ ที่ดำเนินงานตามแผนพัฒนาสตรีต่างก็พยายามที่จะให้ สตรีเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาและกิจกรรมพัฒนาสตรี ให้มีจำนวนมากที่สุดเพื่อมุ่งสู่เป้าหมาย แต่ปรากฏว่าเท่าที่ผ่านมาสตรีจำนวนไม่ถึงครึ่งในชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาสตรี เช่น โครงการพัฒนาสตรีของกรมการพัฒนาชุมชน ปรากฏว่ามีร้อยละ 32.08 ที่สตรีมีบทบาทใน การเป็นผู้นำอาชีพและการอนามัย ร้อยละ 51.31 เป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ แต่อย่างไร ก็ตาม การเป็นสมาชิกโดยส่วนรวมแล้วปรากฏว่า ร้อยละ 87 ของสตรีไม่เป็นสมาชิกของ กลุ่มใดเลย ส่วนสตรีผู้เป็นสมาชิกกลุ่มนั้นปรากฏว่ามีเพียงร้อยละ 47 ที่ได้เข้าร่วมกิจกรรม ของกลุ่ม (คณะกรรมการวางแผนพัฒนาสตรีระยะยาว 2526 : 5-36)

การที่บุคคลจะเข้าร่วมกิจกรรมหรือไม่นั้น ทุกคนย่อมมีเหตุผลในการตัดสินใจโดย พิจารณาถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับต่อตนเองและครอบครัวเป็นเบื้องต้น แล้วจึงก้าวสู่ชุมชน สังคม การตัดสินใจของบุคคลจะเกิดขึ้น เมื่อเผชิญกับเหตุการณ์ที่ต้องเลือกอย่างน้อย 2 ทาง ขึ้นไป ข้อมูลที่บุคคลได้รับ ตลอดจนการที่จะประเมินความคาดหวังว่าตนเองที่จะได้รับว่า สร้างความพอใจแก่ตนเอง เหมาะสมสอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของตนมากน้อยขนาดไหน เกิดผลกำไรหรือเกิดผลเสียแก่ตนเอง เป็นสิ่งที่บุคคลจะต้องประเมินและคาดหวังเอาไว้ก่อน ที่จะเลือก สภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ ยิ่งที่มีอิทธิพลต่อความคิด การตัดสินใจของบุคคล การจะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาสตรี หรือไม่ เข้าร่วมปัจจัยเหล่านี้จึงมีอิทธิพลอย่างมาก แนวคิดในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้พยายามจะแสดงให้เห็น ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ โดยเน้นโครงการพัฒนาสตรี ยุทธวิธีในการพัฒนาสตรีโดยมี ผู้ดำเนินการ คือเจ้าหน้าที่และผู้นำ สภาพสังคมและวัฒนธรรมและตัวสตรีเอง

3. ยุทธวิธีในการพัฒนาสตรี

การดำเนินงานตามโครงการพัฒนาสตรีมีวิธีดำเนินการ 3 วิธี ดังนี้ (อ้างแล้ว 2524 : 5-16, 17)

ก. สสำรวจเพื่อเสาะแสวงหาปัญหาความต้องการของสตรีแล้วกำหนดโครงการ เพื่อตอบสนองการแก้ปัญหา

ข. ให้สภามหาวิทยาลัยมีมติให้การช่วยเหลือเป็นผู้นำหาหน่วยงานที่จัดบริการ

ค. รอให้เกิดปัญหา มีสถานการณ์บีบคั้นที่จำเป็นต้องแก้ไข หน่วยงานต่างๆ จึงเข้าไปจัดบริการ เพื่อขจัดปัญหานั้น

จากวิธีการที่ได้มาซึ่งข้อมูลทั้ง 3 ประการข้างต้นในการลงมือปฏิบัติจะมีขั้นตอนวิธีการคือ

(1) สสำรวจเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นทั้งข้อมูลทาง เศรษฐกิจสังคมแนวความคิดทัศนคติของสภามหาวิทยาลัย

(2) ให้สภามหาวิทยาลัยที่จะเข้ารับและเข้าร่วมกิจกรรมมีบทบาทรับผิดชอบในการตัดสินใจ และร่วมปฏิบัติในการจัดการเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ยกเว้นกิจกรรมที่เป็นบริการสงเคราะห์ช่วยเหลือ

(3) จัดตั้งคณะกรรมการทำงาน ที่ประกอบด้วยสภามหาวิทยาลัยที่จะเข้าร่วมกิจกรรมของโครงการ เพื่อให้เข้าร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงานเป็นการพัฒนาความเป็นผู้นำ ความคิดริเริ่ม การตัดสินใจ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวมของสภามหาวิทยาลัย

(4) รวบรวมกลุ่มสภามหาวิทยาลัยขึ้นตามลักษณะอาชีพ ปัญหาและความต้องการ แล้วจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับอาชีพ สภาพปัญหาความต้องการ

(5) จัดการฝึกอบรมทั้งความรู้พื้นฐานและความรู้เฉพาะด้านในแต่ละสาขาของกิจกรรม

(6) การปฏิบัติงานภาคสนาม จัดบริการทางวิชาการ วัสดุและงบประมาณคอยสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ได้รับการฝึกอบรม

(7) การสนับสนุนการรวมตัวกันเข้าของกลุ่มสภามหาวิทยาลัยเพื่อการจัดตั้งองค์กรของสภามหาวิทยาลัยระดับต่างๆ ขึ้นโดยหวังว่าองค์กรนี้เป็นองค์กรจัดตั้งวิเริ่มดำเนินการและได้รับประโยชน์โดยสภามหาวิทยาลัยเอง

(8) ติดตามประเมินผลเพื่อทราบผลการปฏิบัติงาน อุปสรรคปัญหาเพื่อเป็นแนวทางปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น

เนื่องจากงานแผนพัฒนาสตรีเป็นงานหลักงานหนึ่งในการพัฒนาชุมชน ดังนั้นยุทธวิธีในการดำเนินงานยังคงยึดหลักการและแนวทางของพัฒนาชุมชนโดยการ

- (1) เผยแพร่ความคิด ประชาสัมพันธ์เรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับการพัฒนาสตรีให้แก่ผู้นำท้องถิ่น
- (2) คึกคักถามสอบถามและให้แนวความคิดในเรื่องของการพัฒนาสตรีที่มุ่งเน้นไปสู่เป้าหมายการพัฒนาเพื่อยกระดับสภาพและบทบาทให้เท่าเทียมกับบุรุษ
- (3) ทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องวัตถุประสงค์ และวิธีการดำเนินงานตามแผนพัฒนาสตรีที่ผู้นำท้องถิ่นให้เข้าใจและชี้ให้เห็นประเด็นปัญหาความจำเป็นที่คงมีการพัฒนาสตรี
- (4) ร่วมกับผู้นำชุมชนเผยแพร่ความคิดต่อชุมชน จนเกิดความเข้าใจ เล็งเห็นปัญหาและคิดว่าคงมีการวางแผนเพื่อหาแนวทางแก้ไขในงานตามแผนพัฒนาสตรี แล้วจึงเริ่มดำเนินการให้ความรู้ โดยการฝึกอบรมแก่สตรี โดยเริ่มจากกลุ่มที่มีความสนใจแล้วใช้กลุ่มผู้นำท้องถิ่นและกลุ่มสตรีที่รับรู้และเข้าใจ เผยแพร่ความคิด และประชาสัมพันธ์กับชุมชนต่อไป
- (5) การฝึกอบรมพยายามให้เนื้อหาสาระเกี่ยวกับสภาพบทบาทของสตรี การเข้ามามีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาหมู่บ้าน การส่งตัวเอง การจัดตั้งองค์กรสตรี เพื่อเป็นองค์กรที่จะเป็นตัวแทนของสตรีในการพัฒนาศักยภาพของสตรี ทั้งในด้านการพัฒนาอาชีพรายได้ เสริมความรู้ในการเป็นแม่บ้าน และการนำความรู้ในค่านอาหาร โภชนาการ และการใช้สื่อเพื่อการพัฒนาเด็กไปใช้พัฒนาเด็กในชุมชน
- (6) คึกคักถามกระทุ้งและสร้างสำนึกให้สตรีให้สตรีในหมู่บ้านตระหนักถึงบทบาทของตนเองต่อครอบครัวชุมชน
- (7) ผลักดันให้สตรีเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาทั้งในส่วนการบริหารและการให้ความร่วมมือกับชุมชนในการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมและการเมือง

ในการพัฒนาสตรีภาคเกษตรกรรม ให้ไปสู่เป้าหมายของการมีสภาพและบทบาทที่ดีขึ้นนั้น ความพยายามที่จะปรับสภาพสังคมวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ให้สตรีในภาคเกษตรกรรม ได้รับความรู้สังคมวัฒนธรรมใหม่ จึงเป็นแนวทางที่ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาสตรี การ

กำหนดกิจกรรมโครงการลงไปสู่สภากาชาดเกษตรกรรม ท้องอาศัยยุทธวิธีที่ตีพอประกอบด้วย
ความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติ และความสอดคล้องกับสภาพสังคมวัฒนธรรมเดิมที่ล้อมรอบ
ตัวสรีไว้ จึงจะสามารถปรับเปลี่ยนไปสู่เป้าหมายได้ในที่สุด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย